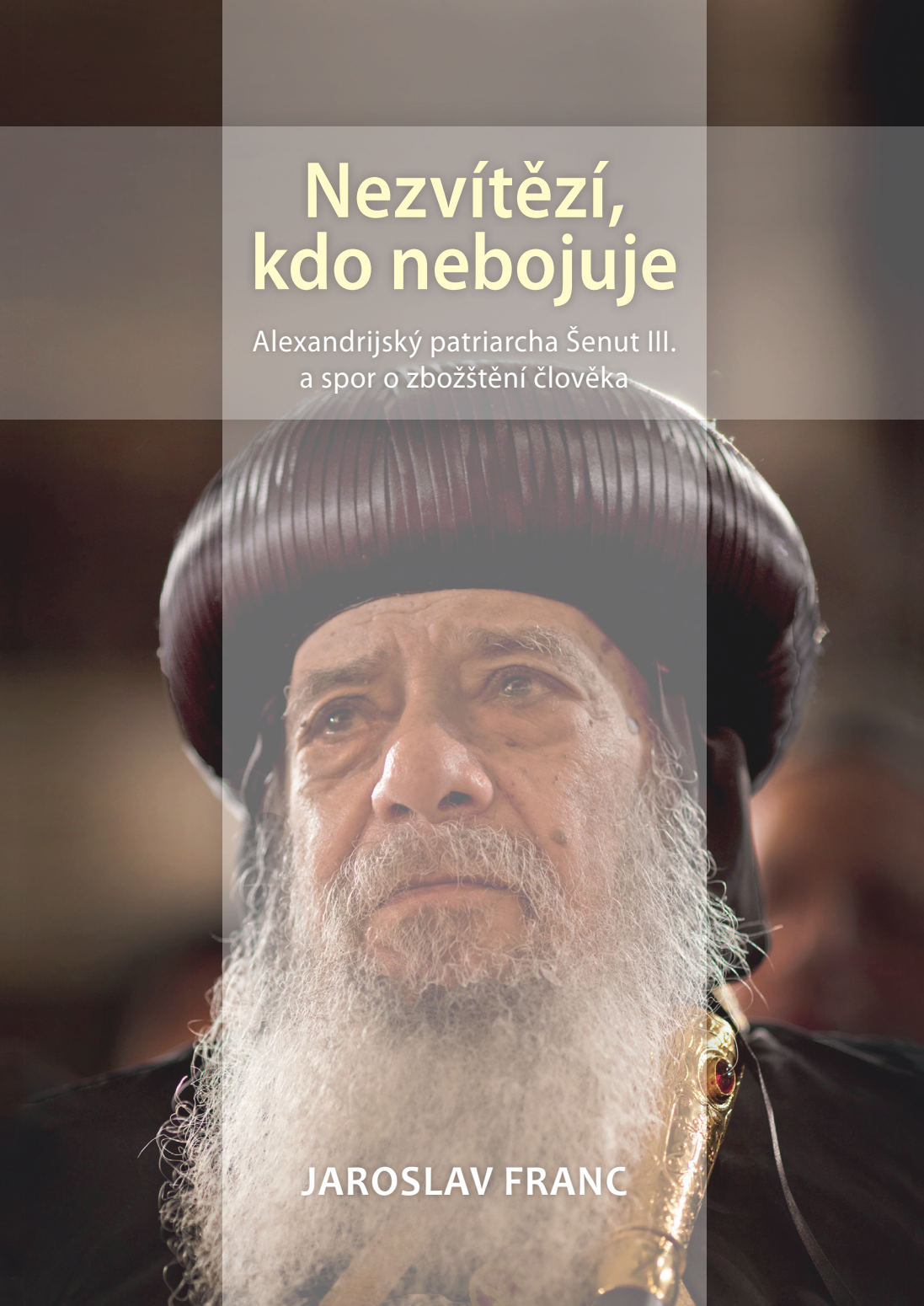

Nezvítězí, kdo nebojuje

Alexandrijský patriarcha Šenut III.
a spor o zbožštění člověka

JAROSLAV FRANČ

Nezvítězí, kdo nebojuje

Alexandrijský patriarcha Šenut III.
a spor o zbožštění člověka

Jaroslav Franc

OLOMOUC 2022

Odborní recenzenti:

doc. PaedDr. Martin Dojčár, PhD.

doc. David Vopřada, Dr.

doc. RNDr. ThLic. Karel Sládek, Ph.D., MBA

Kniha vznikla v rámci projektu „Setkávat se, komunikovat a jednat“,
IGA_CMTF_2022_007.

Fotografie na obálce: Papež Šenut III., papež koptských ortodoxních křesťanů
v Egyptě, naslouchá prezidentu Baracku Obamovi, který přednese velmi očekávaný projev k muslimskému světu z konferenčního sálu Káhirské univerzity
v Egyptě 4. června 2009 (oficiální foto Bílého domu, autor Chuck Kennedy; ©).

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat
občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Jaroslav Franc, 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

ISBN 978-80-244-6085-7 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-244-6087-1 (online: iPDF)

DOI: 10.5507/cmtf.22.24460857

VUP 2021/0358 (tištěná kniha)

VUP 2021/0376 (online: iPDF)

Poděkování

Děkuji recenzentům a přátelům, kteří mne kritickým okem doprovázeli a od práce nikdy neodradili. Děkuji také drahé olomoucké teologické fakultě, tedy její akademické obci, kde jsem tento text mohl připravit. Musím také poděkovat akademickým přátelům, se kterými jsem v osobním či korespondenčním kontaktu a kterým vděčím za mnohá povzbuzení a dobré rady, opětovně mi dávají chuť věnovat se světu křesťanského Východu i světu islámu, který východní křesťany trpělivě doprovází na jejich cestě dějinami. Zvláštní poděkování patří všem z Institutu koptských studií v Káhiře a také z Dominikánského institutu orientálních studií v Káhiře, kteří si sice tuto knihu v češtině nepřečtou, ale český čtenář by měl být informován. Aby zazněla alespoň některá z českých jmen, tak tedy děkuji Václavu Venturovi, že mi pomohl porozumět křesťanskému Východu, Luboši Kropáčkovi, že mi ukázal cestu k islámu, a Lukáši Noskovi, že je mi vzorem v úsilí o porozumění světu islámu a zde žijícím křesťanům; a na závěr patří poděkování ženě.

Předmluva

Tato kniha je vlastně druhým svazkem k tomu, který jsem vydal k teologii koptského autora Matouše Chudého. Zde předkládané dílo Šenuta III. doplňuje obraz teologického vývoje křesťanské perly v údolí řeky Nil. Se sbíral jsem proto několik málo stran textu, které jsem k tématu publikoval, a doplnil jsem je o značnou část textů nových. Předkládám tedy výsledek dosavadního zkoumání, kde jsou texty již vydané a zde upravené, některé i značně, jiné jsem měl již připravené, ale další jsou zcela nové. Text je psán tak, aby mohl oslovit odborníky, ale aby byl srozumitelný také pro širokou veřejnost, i proto jsem se uchýlil k poněkud svérázné podobě přepisu arabských jmen. Pokusil jsem se připravit ucelený text menšího rozsahu, aby si čtenář mohl vytvořit obraz o vývoji této východní teologie jen na jedno nadechnutí – ať tedy posoudí čtenář sám.

Název knihy je vždy velká výzva. Opět jsem jako u prvního svazku zvolil parafrázi z díla daného autora. V podobě dnes populární mediální zkratky vystihují tato tři slova charakter díla a také života Šenuta III. Také proto jsem se rozhodl každou z kapitol zahájit vybraným citátem z jeho díla.

V Olomouci 1. 11. 2021

OBSAH

PŘEDMLUVA	7
ÚVOD	11
1 / STRUČNÝ ŽIVOTOPIS	21
1.1 Křesťan	22
1.2 Mnich	25
1.3 Biskup	31
1.4 Papež	34
1.5 Konflikt	38
1.6 Exil	48
1.7 Zpět v Káhiře	55
1.8 Šenut III. a 117 patriarchů	65
1.8.1 Stoosmnáct patriarchů	67
1.8.2 Pravidla volby alexandrijského patriarchy	76
2 / TEOLOGIE POKÁNÍ	83
2.1 Duchovní zápas a duchovní svoboda	84
2.2 Teologie	89
2.2.1 Obraz Boží	91
2.2.2 Pokání	97
2.2.3 Modlitba	105
2.3 Atributy	107
2.4 Kristova přirozenost	117
3 / EKUMENICKÁ TÉMATA	125
3.1 Addis Abeba	126
3.2 Vídeň	129
3.3 Ekumenické dokumenty	131
3.4 Ekumenická teologie pokání	140
3.5 Katolicita	144

4 / ISLÁM: SPOLEČNÉ TEZE	150
4.1 Korán a křesťanství	151
4.2 Mýtus Barnabášova evangelia	160
4.3 Svědkové Jehovovi	166
4.4 Dialog a hlásání	174
5 / SPOR O ZBOŽŠTĚNÍ	179
5.1 Bible	182
5.2 Patristika	184
5.3 Partneri a oponenti	186
5.4 Učitel, žáci a heretici	191
5.5 Spor o atributy	200
5.6 Obrana monoteismu	203
5.7 Diskuze	207
ZÁVĚR.	211
ABSTRAKT.	220
ABSTRACT.	222
PRAMENY A LITERATURA.	224
JMENNÝ REJSTŘÍK	248
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	249

Úvod

„Taková řeč je teologicky nepřijatelná.“¹

Zbožštění člověka není originálně křesťanská idea.² Přesto patří k ústředním tématům východního křesťanského myšlení.³ Řecký pojem *theosis*, respektive *theopoiésis*, se stal určujícím interpretačním klíčem k pochopení východní christologie, soteriologie, pneumatologie i křesťanské antropologie. Nejčastěji teologicky diskutovaným slovním spojením se stalo zbožštění člověka.⁴ Ačkoliv se západní křesťanská tradice s pojmem přímo neidentifikovala, přesto našla latinskou variantu slova *deificatio*, která inspirovala i současné živé jazyky. Západní teologická tradice inklinovala spíše k pojmu svatost, který se stal referenčním bodem soteriologie, pneumatologie, antropologie atd.⁵

---

¹ PAPEŽ ŠENUT III. *Moderní hereze*. (arabsky), s. 166.

² EDOUARD DES PLACES, IRÉNÉE-HENRI DALMAIS, GUSTAVE BARDY, ANDRÉ FRACHEBOUD, HUMBERT-THOMAS CONUS, RAPHAËL-LOUIS OECHSLIN, JEAN ORCIBAL, ANDRÉ RAYEZ, JEAN GUENNOU. *Divinisation*, in *Dictionnaire De Spiritualité* 3, s. 1370–1459.

³ GIOVANNI PAOLO II. *Orientalé lumen*. Bologna: Dehoniane, 1995.

⁴ LAMPE, G. W. H. (ed.). *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961, s. 649–651.

⁵ EDOUARD DES PLACES, IRÉNÉE-HENRI DALMAIS, GUSTAVE BARDY, ANDRÉ FRACHEBOUD, HUMBERT-THOMAS CONUS, RAPHAËL-LOUIS OECHSLIN, JEAN ORCIBAL, ANDRÉ RAYEZ, JEAN GUENNOU. *Divinisation*, in *Dictionnaire De Spiritualité* 3, s. 1370–1459.

Původně řecké variace na tezi Bůh se stal člověkem, aby se člověk mohl stát bohem, nacházíme u řady autorů. Jsou to především sv. Atanáš Alexandrijský,⁶ Irenej z Lyonu,⁷ Řehoř z Nazianu⁸ a další. Z prvních teologických reflexí opřených o starozákonní texty (Ž 82,6; Mdr 2,23–24) i novozákonní pasáže (Mt 5,44–45; Gal 4,4–7; 2Petr 1,4) vznikla celá teologická tradice zbožštění člověka, která definovala, že stát se bohem pro člověka neznamená proměnu přirozenosti v božskou, ale pozvednutí člověka skrze úzké společenství s Bohem, ve kterém člověk sdílí Boží nesmrtnost a plnost jeho života.⁹ Základní strukturou teologie zbožštění člověka je stvoření člověka podle obrazu a podoby Boží, Boží plán spásy s klíčovou rolí vtěleného Slova, a nakonec možnost účasti stvoření na Božím životě v Duchu Svatém.

Koptská pravoslavná církev byla po staletí součástí arabského světa islámu, ve kterém rozvíjela vlastní teologickou tradici, a to nejčastěji v polemikách s muslimskými učenici. Ačkoliv i snahy o kontakt s římskou církví přinesly nezanedbatelné výsledky.¹⁰ Nejpozději od 19. století byli křesťané v Egyptě vystaveni vlivu zahraničních křesťanských tradic. Na jedné straně byly aktivity zahraničních křesťanů misijního charakteru, ale na druhé straně to byly i nové intelektuální impulzy, které s sebou zahraniční křesťané přinášeli. Alexandrijský patriarcha Šenut III. (1971–2012) v této době změny vyrostl a aktivně v ní působil. Ačkoli nebyl akademickým teologem, přesto v jeho publikovaném díle nacházíme

---

⁶ ATANASIOS ALEXANDRINUS. *De incarnatione*, 54, in PG 25, 192B.

⁷ IRENEJ, *Adversus Hereses*, Rousseau. Adelin (ed.). *S. Contre Les Hérésies*. Paris: Cerf, 1965, III, 10, 2.

⁸ GREGORIOS THEOLOGOS. *Oratio XXIX*, 19, PG 36, 100A. *gg.* 5, PG 25, 397.

⁹ RUSSELL, NORMAN. *The doctrine of deification in the Greek patristic tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2006. EDWARDS, MARK; D-VASILESCU, ELENA ENE. *Visions of God and Ideas on Deification in Patristic Thought*. Abingdon: Routledge, 2017.

¹⁰ ALBERIGO, G. (ed.). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Bologna: Dehoniane, 1991, s. 567–582.

příspěvek k teologické diskuzi o zbožštění člověka. Šenut III. byl nepřehlédnutelným alexandrijským patriarchou na stolci sv. Marka, který více než čtyřicet let formoval spiritualitu koptských křesťanů, strukturu církve a také teologické myšlení. Rozsáhlá publikační a kazatelská činnost Šenuta III. je bohatým zdrojem k poznání jeho myšlení.¹¹ Šenut III. žil velkou část života v mnišském společenství, proto byla jeho teologie poznamenána jeho formací. V předložené knize nazveme jeho teologii jako teologii pokání, teologii neoddělitelně spjatou s neustálou kající praxí.

Představený text *Alexandrijský patriarcha Šenut III. a spor o zbožštění člověka* přímo navazuje na knihu věnovanou jeho současníkovi a také učiteli Matouši Chudému *Nemohu říct, že jsem šťastný, ale nyní cítím pokoj*. Teologické myšlení tohoto mnicha vyvolalo značnou pozornost patriarchy a dospělo až k veřejnému označení jeho teologické školy za heretickou. Matouš Chudý se pokusil o originální teologickou syntézu koptské tradice a tradice byzantské i ruské teologie směřující k oživení nauky o zbožštění člověka v egyptském arabsky mluvícím prostředí.¹²

Šenut III. byl literárně mimořádně plodným autorem. Oficiální soupis jeho knih obsahuje 101 titulů rozdělených do 21 tematických řad. Nejrozsáhlejší jsou řady o víře, naději a lásce, a také o spiritualitě a modlitbě. Zvláště významná je pak řada o duchovních válkách, která obsahuje tituly pojaté nejčastěji jako asketicky zaměřené manuály. Dále je zde řada o výkladu Desatera, o slavnostech a svátcích církevního roku, o výkladu

---

¹¹ AGBÁN, I. I. *Jeho Svatost papež alexandrijský Šenut III. a sklizeň čtyřiceti slavných roků*. (arabsky) Káhira: Koptský alexandrijský patriarchát, 2011, s. 134–140. Soupis knih vydaný během čtyřiceti let jeho pontifikátu má 101 položek.

¹² FRANC, JAROSLAV. Obnovení člověka: kapitola z arabské křesťanské teologie, in HERÚFEK, JAN a kol. *Pojetí důstojnosti člověka od antiky po současnost*. Ostrava: Vivarium FF OU 2015, s. 143–160. FRANC, JAROSLAV. Aktualizace patristické tradice v díle Matouše Chudého: modlitba a liturgie, in FRANC, JAROSLAV (ed.). *Člověk slavící: pojetí kultu a liturgie v judaismu, křesťanství a islámu mezi antikou a novověkem*. Refugium: Olomouc, 2015, s. 164–181.

Bible, o vztahu Boha a člověka a samozřejmě mezi kopty velmi ceněná série věnovaná odpovědím na otázky věřících adresovaných patriarchovi.¹³

Metoda patriarchovy teologické práce je položena na třech základních zdrojích: Bible, alexandrijská teologická škola prvních staletí církve, a to především christologie s důrazem na nauku o inkarnaci Logu, a dále koptská liturgická tradice.¹⁴ Základním stavebním kamenem koptské tradice je apoštolská doba spojená s postavou sv. Marka, který byl prvním alexandrijským patriarchou. Slavná první staletí egyptského křesťanství jsou charakteristická řecky orientovanou teologickou školou s centrem v Alexandrii a lidovou koptskou spiritualitou rozšířenou v údolí Nilu.¹⁵ Ranné křesťanství včetně křesťanství egyptského bylo unikátním prostorem živé víry stojící na životě a výrocích Ježíše Krista bez formálně definovaného dogmatu. A byla to na prvním místě alexandrijská katechetická škola, kde byly křesťanská víra a Bible podrobeny racionální reflexi, ze které vzešly první teologické teze i exegetické práce.¹⁶

Příchod islámu do Egypta znamenal konec ideového i aplikovaného křesťanského triumfalismu a také začátek nového kulturního a teologického paradigmatu. Myšlenka o vítězství Ježíše Krista nad smrtí byla v tehdejší uspořádání světa rozšířena v celé Byzantské říši, respektive se velmi snadno šířila i po celém Blízkém Východě. S postupující islamizací jednotlivých regionů včetně Egypta však velmi rychle ztrácela společensky a politicky univerzální platnost. Muslimští věřící postupně ovládali společnost ve všech aspektech každodenního života včetně kul-

¹³ AGBÁN, I. I. *Jeho Svatost papež alexandrijský Šenut III. a sklizeň čtyřiceti slavných roků.* (arabsky), s. 134–140.

¹⁴ BASILIOS, ARCHBISHOP. Alexandrian theology, in ATIYA, A.S. (ed.). *The Coptic Encyclopedia I*, s. 103–104.

¹⁵ ATIYA, AZIZ SURIAL. *A History of Eastern Christianity.* London: Methuen 1968.

¹⁶ ATIYA, AZIZ SURIAL. *The Coptic Contribution to Christian Civilization.* Ottawa: by Bay Country Publishing Corp, 1979, s. 7.

tury.¹⁷ S úpadkem byzantské moci se od 7. století ocitají na území muslimských vládců sídelní města patriarchů v Antiochii, Jeruzalémě a Alexandrii. Ať už byla interpretace této události jakákoliv – od naplnění apokalyptického vidění konce světa až po vítanou změnu politické moci – jedním z hlavních důsledků pro koptskou církev byla postupná společenská, ekumenická a také kulturní izolace.¹⁸ Z koptského křesťanství se postupně stává národnostně orientovaná církev, jejíž pozornost začíná přitahovat především nábožensky spřízněný a přesto naukově často zcela odlišný svět islámu.¹⁹

Jedním z průvodních jevů bylo celospolečenské používání arabského jazyka, které se postupně prosadilo i mezi kopty. Společný jazyk muslimů a křesťanů nabízí terminologii, která však v obou tradicích nejednou odkazuje na rozdílné teologické pojmy. Vliv islámu na křesťanství v rovině terminologické je nezpochybnitelný, stejně jako vliv křesťanství na formaci teologie raného islámu. Dílo Šenuta III. je příkladem této stáletí pokračující teologické diskuze, která používá arabskou terminologii s odkazem na tradici islámu.²⁰ Vedle toho je také ukázkou nového prolínání syrské a byzantské teologie do slovníku arabsky psané koptské teologie 20. století. Toto kulturní napětí je důležitou součástí zde prezentovaného teologického sporu o zbožštění člověka. Při pohledu do 20. století

---

¹⁷ OLSTER, DAVID. Ideological Transformation and the Evolution of Imperial Presentation in the Wake of Islam's Victory, in GRYPEOU, EMMANOUELA; SWANSON, MARK N.; THOMAS, DAVID. *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, vol. 5. Leiden: Brill, 2006, s. 45–72. OLSTER, DAVID. Justinian, Rhetoric and the Church. *Byzantinoslavica*, 50, 1989, s. 65–76.

¹⁸ ATIYA, AZIZ SURIAL. *A History of Eastern Christianity*. London: Methuen 1968, s. 79–98.

¹⁹ SUERMANN, HARALD. Copts and the Islam of the Seventh Century, in GRYPEOU, EMMANOUELA; SWANSON, MARK N.; THOMAS, DAVID. *The Encounter of Eastern Christianity with Early Islam*, vol. 5. Leiden: Brill, 2006, s. 95–110.

²⁰ DAVIS, STEPHEN J. *Coptic Christology In Practice: Incarnation And Divine Participation In Late Antique And Medieval Egypt*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

je zřejmé, že koptské křesťanství bylo opět dějinně konfrontováno s vnějším kulturním vlivem polozapomenutého myšlenkového proudu rozvíjejícího nauku o zbožštění, který se ukázal být katalyzátorem posunu národně orientované koptské církve k církvi mezinárodní a v nekofesním významu slova katolické.

Pokusíme se proto prezentovat základní charakteristiku Šenutova – teologického myšlení v této proměňující se situaci církve. Klíčovým teologickým pojmem je od počátku jeho publikační činnosti popis neustálého duchovního zápasu hříšníka, i proto budeme nazývat jeho teologické myšlení jako teologii pokání. V jeho publikovaných textech o spiritualitě, asketice, modlitbě, svátostech, liturgii je zcela zřejmý a také očekávatelný důraz na pokání jako počátek duchovního života a také důraz na pokání jako na cestu směřující k plnosti duchovního života. Proto představíme aplikaci jeho teologie pokání v oborech ekumeny a mezináboženských vztahů, kde není přítomnost teologie pokání natolik samozřejmou, a také v otázce zbožštění člověka.

Patriarcha Šenut III. nebyl jediným koptským teologem, který kritizoval autory pracující s tématem zbožštění člověka. Mezi jinými je to například metropolita z Damietty Bišoj, který je dodnes jednou z hlavních postav, která nejen na teoretické rovině, ale i na rovině pastorační, vystupuje proti šíření nauky o zbožštění člověka.²¹ Jeho teologická práce je postavena primárně na analýze patristických zdrojů a jejich interpretaci, ale v pojetí teologického myšlení se blíží Šenutovu konceptu teologie pokání.

---

²¹ METROPOLITAN BISHOY. *Deifying Energies and Grace: Responses to Claims on Deification of Man*. The Monastery of Saint Damiana: The Diocese of Damiette, 2016. METROPOLITA BIŠOJ. *Zbožštění člověka I–III*. (arabsky) Damietta: Biskupství v Damiettě a Kafr aš-Šajch a Barari, 2016. METROPOLITA BIŠOJ. *Společné linky mezi Matoušem Chudým a Maxem Michaelem*. (arabsky) Damietta: Biskupství v Damiettě, Kafr aš-Šajch a Barari, 2007. SEKRETARIÁT SVATÉHO SYNODU (ed.). *Rozhodnutí Svatého synodu za vlády Jeho Svatosti papeže Šenuta III*. (arabsky) Káhira: Koptské pravoslavné kulturní centrum, 2011, s. 198.

Cílem práce je prokázat, že Šenut III. od svých sebraných prvotin v knize *Duchovní svoboda* přes obsáhlý manuál *Války satanovy* až po jeho apologii ortodoxie *Moderní hereze* soustavně rozpracovává teologický koncept zaměřený na úsilí člověka o neustálý stav pokání. Kající praxe odpovídá asketické kultuře dominantní v Koptské pravoslavné církvi, která je například známá velmi propracovanou formou postní praxe v průběhu celého roku, jenž trvá nejméně polovinu dnů kalendářního roku. Patriarcha Šenut III. proto zdůrazňuje rozměr zásluhy v duchovním růstu, který konvenuje s důrazem na asketickou praxi rozšířenou v celé církvi: „Nikdo nebude korunován, kdo nezvítězil. Nezvítězí ten, kdo nebojuje.“²² Vedle toho již prezentovaná teologie Matouše Chudého, která diskuzi iniciovala, je zaměřena více na působení milosti – člověk jí disponuje a je naopak zcela samozřejmou součástí lidského života. Matouš Chudý tvrdí, že zbožštění člověka je tak samozřejmou věcí, jako je účast věřícího na eucharistii: „Je to tak snadné jako požití sousta nebo pití z poháru.“²³

Téma práce je vymezeno charakteristikou teologického myšlení Šenuta III. a její aplikací na téma zbožštění člověka. Primárním zdrojem této práce jsou publikované texty Šenuta III. Analýza jeho textů je koncipována s ohledem na dějinnou dynamiku vývoje jeho teologického myšlení od prvotních článků v *Časopise nedělních škol*.

Struktura knihy je proto rozvržena do pěti kapitol. V první kapitole je krátce představen alexandrijský patriarcha Šenut III. Druhá kapitola prezentuje základní obrysy jeho teologie. Následuje kapitola věnovaná aplikaci jeho teologického myšlení v ekumenických vztazích a hned za ní

---

²² PAPEŽ ŠENUT III. *Války Satanovy*. (arabsky) Káhira: Koptský pravoslavný patriarchát, 1984, s. 8.

²³ MATOUŠ CHUDÝ. *Život v pravoslavné modlitbě*. (arabsky) Údolí Natrún: Vydavatelství kláštera sv. Makária, 2012, s. 192, 480.

kapitola věnovaná aplikaci jeho teologického myšlení v mezináboženských vztazích, respektive v misijní činnosti církve. Poslední kapitola je věnována kritice nauky o zbožštění ve světle teologického myšlení Šenuta III.

Text této práce se začal rodit před mnoha lety v roce 2007, kdy se autor poprvé setkal s dílem koptských teologů. Nepřehlédnutelnými postavami v Koptské pravoslavné církvi byli tehdy Šenut III. a Matouš Chudý. Postupná publikace článků na téma koptského teologického myšlení vykrystalizovala monografií na dílo Matouše Chudého. Zde je představena vybraná část díla Šenuta III. jako „druhá kapitola“ těchto koptských studií. Každé psané dílo je ale výsledkem spolupráce více osob.

Při přepisu arabštiny do českého zápisu se každý autor uchyluje k jisté změně nebo dokonce zjednodušení původního jazyka. Každý pisatel je vystaven pokušení transliterace, tedy tzv. věrnému přepisu psaného arabského slova z arabštiny do češtiny. Zde jsem odolal. Druhá možnost je transkripce, tedy zápis mluvené podoby arabštiny latinkou. I ta s sebou ovšem nese řadu úskalí ohledně přepisu abecedy samotné, ale také předložek, které se vyslovují společně s následujícím slovem a jeho členem, respektive otázku přepisu asimilovaných slunečních souhlásek u určitých, problematiku koncovek, a samostatnou kapitolou se pak stává přepis a také skloňování vlastních osobních jmen. A co se slovem Bůh? Česká jazyková kultura užívá toto slovo k popisu biblického (křesťanského) stvořitele. V arabsky hovořících zemích se však slovo Alláh užívá jak v muslimské, tak i křesťanské tradici, proto i zde použijeme v duchu této tradice jedno slovo Bůh. Z teologického hlediska je tato volba ospravedlnitelná, proto když v závěru knihy píšeme také o Bohu muslimů, kteří se hlásí k víře Abrahámově, užíváme tohoto výrazu.

Přepis arabských slov se opírá podobně jako v „první kapitole“ o tradici ustanovenou F. Tauerem a L. Kropáčkem. Transkripce je však ve

zjednodušené podobě, aby usnadnila četbu a porozumění textu. Odborník znalý terminologie původní variantu arabského zápisu rozezná a čtenář neznalý arabského jazyka dokáže přečíst a vyslovit přibližné znění původního termínu.²⁴ Pro zájemce přikládáme v poznámkách pod čarou nebo na několika místech i přímo v textu originální arabské znění vybraných slov a frází. Podobně využíváme při citacích arabských knih překlad jména autora, celého názvu, místa vydání i vydavatele do češtiny. Arabštiny neznalý čtenář transkripci a transliteraci arabských slov do češtiny nevyužije, čtenář znalý arabštiny nahlédne do arabského textu v seznamu literatury. Tímto způsobem citace vycházíme vstříc české čtenářské obci, ačkoli je zřejmé, že překlad názvů děl do češtiny může působit z pohledu vědecké metodologie nevhodně. Překlady do českého jazyka jsou dílem autora.

Mnišská jména v Koptské pravoslavné církvi píšeme stejně jako v „první kapitole“ např. Jan od Římanů, ačkoliv doslovný překlad arabského jména je Jan Římský ve významu mnich Jan z kláštera Římanů. Mnišská jména proto užíváme v podobě, která je v českém jazyku ustálená.

Problematika jmen představitelů církevní hierarchie je řešena překladem do češtiny, jako je tomu například u jmen papežů nebo ekumenických patriarchů. Jméno Šenuta III. používáme v podobě, která odpovídá úzu prezentovanému ve *Slovníku starokřesťanské literatury*.²⁵

Slovo *kopt*, *koptský*, *koptské* atd. se užívá v náboženském smyslu, proto jsme se přidrželi psaní s minuskulí. Pokud je psáno s majuskulí, potom odkazuje na národní a etnické sebeurčení egyptských křesťanů.

---

²⁴ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 275.

²⁵ MAREŠ, PAVEL. Vydavatelská poznámka, in KRAFT, HEINRICH. *Slovník starokřesťanské literatury*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 313–318.

Citáty z Písma svatého, není-li uvedeno jinak, jsou vždy převzaty z českého ekumenického překladu.²⁶ Citace Koránu jsou převzaty z překladu Ivana Hrbka.²⁷ Obrazové přílohy pochází z archivu autora.

---

²⁶ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2007.

²⁷ *Korán*. Praha: Odeon, 1972.

---

1 / Stručný životopis

„Bůh dopouští duchovní zápasy pro naše dobro... a také pro korunování ke svatosti. Jak řekl jeden ze světců: ‚Nikdo nebude korunován, kdo neztvůžil. Neztvůží ten, kdo nebojuje.‘“²⁸

Být egyptským křesťanem znamená nejčastěji narodit se do egyptské křesťanské rodiny, která je dnes místem dvou kultur. Koptské křesťanství odkazuje na počátky křesťanského letopočtu, kdy se zformovala první vrstva egyptské (= koptské) spirituality doprovázená řecky formulovanou teologickou reflexí.²⁹ V průběhu dějin přijali koptští křesťané arabský jazyk a s tím také dominantní kulturu nesenou náboženstvím islámu. Oba kulturní a náboženské vzorce byly v Egyptě 20. století podrobeny těžké zkoušce, která většinu společnosti přiměla k hledání společné identity na základě egyptského národního sebeurčení.³⁰ V mnoha ohledech bylo však nepřehlédnutelným a často určujícím kulturním

---

²⁸ PAPEŽ ŠENUT III. *Války Satanovy*. (arabsky) Káhira: Koptský pravoslavný patriarchát, 1984, s. 8.

²⁹ MOJSOV, BOJANA. *Alexandria Lost: From the Advent of Christianity to the Arab Conquest*. London: Duckworth 2010. CHIN, CATHERINE M.; SCHROEDER, CAROLINE T. *Melania: Early Christianity through the Life of One Family*. Oakland: University of California Press, 2017.

³⁰ TADROS, SAMUEL. *Motherland Lost: The Egyptian and Coptic Quest for Modernity*. Stanford: Hoover Institution Press, 2013. CORY, RALPH M. R. *Who Invented Egyptian Arab Nationalism*

vlivem také evropské kulturní prostředí, které do Egypta vstoupilo i přes změnu politického uspořádání Egypta ve 20. století.³¹ Šenut III. byl svědkem a také formátorem této novodobé kulturní výměny.

1.1 Křesťan

Šenut III. (ar. شنوده الثالث) se narodil 3. srpna 1923 v hornoegyptském Asijútu jako Nazír Gajed Rufáíl (ar. نظير جيد روفانيل). Byl nejmladším z devíti dětí, vychováván byl s pěti sestrami a dvěma bratry. Jeden z jeho bratrů Šaukí (1918–1996, ar. شوقى) se později stal mnichem a také igumenem (ar. القمص). Jejich matka zemřela krátce po jeho narození a o výchovu se proto staral otec, který však také brzy zemřel. Jeho výchova byla i přes absenci rodičů typicky křesťanská. Život mladého Nazíra se skládal z práce v domácnosti, vzdělávání a služby v církvi. Podle dostupných zdrojů prožil mládí ve středostavovské rodině, která nebyla postižena materiálním nedostatkem.³² O jeho výchovu, stejně jako o výchovu jeho sourozenců, se staral nejstarší bratr Rafael s manželkou. Protože bylo zaměstnání Rafaela spojené s častým stěhováním, pobýval Nazír Gajed za svého dětství v několika egyptských městech.

Církevní školu začal navštěvovat v Damanhuru v egyptské deltě a následně navštěvoval také školu amerických misionářů ve městě Benha. Po přesunu do Káhiry se usadil s bratrem a jeho rodinou ve čtvrti Šubra,

---

I, *International Journal of Middle East Studies* 3 (14/1982), s. 249–281. COURRY, RALPH M. R. Who Invented Egyptian Arab Nationalism II, *International Journal of Middle East Studies* 4 (14/1982), s. 459–479. HENDERSON, RANDALL P. The Egyptian Coptic Christians: the conflict between identity and equality, *Islam and Christian-Muslim Relations* 2 (16/2005), s. 155–166.

³¹ BAREŠ, LADISLAV, RUDOLF VESELÝ A EDUARD GOMBÁR. *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 511–532, 547–603.

³² WATSON, JOHN H. *Among the Copts*. Brighton: Sussex Academic Press, 2012, s. 64. WATSON, JOHN H. Signposts to Biography: Pope Sherouda III, in DOORN-HARDER, PIETERNELLA VAN (ed.). *Between desert and city: the Coptic Orthodox Church today*. Oslo: Novus Forl., 1997, s. 243–253.

kteřá je dobře známá výraznou přítomností koptských křesťanů. Od šestnácti let začal pravidelně pracovat v kostele sv. Antonína ve čtvrti Šubra, kde dokončil školní docházku, a to opět v koptské křesťanské škole. Zde také sám vyučoval v nedělní škole. Společně se dvěma dalšími dobrovolníky Labíbem Raghebem, později známým jako kněz Antonín Ragheb, a Šaukí Júnanem, později knězem Antonínem Júnanem, se stali zakladateli tradice setkání mládeže. Jeden z jeho životopisců o tomto období napsal:

„If Archdeacon Habib Guirguis was the founder of Coptic Sunday Schools, then Nazeer Gayed extended this fruitful ministry and became the founder of the youth meetings in the Coptic Church in the twentieth century.“³³

Od chvíle, kdy Nazír ovládl rodný arabský jazyk, začal projevovat náklonnost k četbě knih a také k psaní poezie. Život ve velkoměstě umožnil talentovanému mladíkovi kontakt s vysokoškolským prostředím. Na začátku akademického roku 1943 se nechal zapsat na Filosofickou fakultu Káhirské univerzity v Káhiře, a to do bakalářského studia angličtiny a historie. Ve třetím ročníku studia si vyžádal výjimku od děkana Koptského teologického semináře založeného 1893 v káhirské čtvrti Abbasíja (ar. العباسي), aby mohl navštěvovat večerní přednášky. Ty byly a dodnes jsou vyhrazeny absolventům bakalářského studia. Vzdělávání v semináři je nabízeno, stejně jako v Institutu koptských studií v Káhiře, jako specializace k již existujícímu státem garantovanému vysokoškolskému vzdělání. Dlouholetým děkanem teologického semináře byl tehdy stále

---

³³ ATTIA, MAGED. *The 30th Anniversary Of The Enthronement to the Apostolic Throne of St. Mark 1971*. Cairo: Bishopric of Youth Affair, 2001, s. 2.

Habíb Girgis (ar. **حبيب جرجس**),³⁴ který je mimořádnou postavou koptského křesťanství pro jeho vliv na rozvoj koptského školství a vyššího vzdělávání. Nazír na něj ve svém díle odkazoval a později jako patriarcha na něj vzpomínal několikrát ve svých knihách a uváděl ho jako příklad horlivosti pro křesťanskou víru.³⁵

Nejpozději od vysokoškolských studií začíná trávit část volného času v klášteře Panny Marie v údolí Natrún, který je známý také jako klášter Syřanů. Volba nebyla náhodná. Klášter Syřanů byl v polovině dvacátého století zřejmě jediný klášter, ve kterém žili vysokoškolsky vzdělaní mniši a kde se vedle duchovního života pěstoval i život intelektuální.³⁶

V roce 1947 úspěšně ukončil bakalářské studium a nastoupil povinnou vojenskou službu. Poté začíná vyučovat anglický jazyk a také historii. V roce 1949 se stává hlavním editorem *Časopisu nedělních škol*³⁷ a začíná publikovat první články, které se později objevují v jeho základní knize *Duchovní osvobození*.³⁸ Souběžně dokončuje bakalářské studium v Koptském teologickém semináři a krátce nato je roku 1950 tamtéž jmenován Habíbem Girgisem na plný úvazek lektorem Nového a Starého zákona.

---

³⁴ GABRA, GAWDAT. *The A to Z of the Coptic Church*. Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, Inc., 2009, s. 117. NASIM, SULAYMAN. Habib Jirjis, in ATIYA, A.S. (ed.). *The Coptic Encyclopedia IV*, s. 1189. SAAD, MICHAEL (ed.). Our Teacher Archdeacon Habib Girgis: Pioneer of Religious Education in Modern Times, *Watani International*, 25 August 2013, s. 2. RUSTUM, ABDALMALEK R.; SALÍB, MICHÁL GIRGIS (ed.). *Historické záznamy o Jeho Svatosti papeži Šenutovi III.* (arabsky) Káhira, 1971–2012. BISHOP SUREL. *Habib Girgis: Coptic Orthodox Educator and a Light in the Darkness*. New York: St Vladimir's Seminary Press, 2017.

³⁵ PAPEŽ ŠENUT III. *Svatá žárlivost*. (arabsky) Káhira: Koptský pravoslavný patriarchát, 1999, s. 89. YANNEY, RODOLF. Life in the darkness. *Coptic Church Review*, 5, 1984, s. 57–52.

³⁶ FRANC, JAROSLAV. *Nemohu říct, že jsem šťastný, ale nyní cítím pokoj*, s. 30–34.

³⁷ RUFÁL, NAZÍR GAJED (ed.). *Časopis nedělních škol*. 1946-, Káhira, Rud al-Farag 50.

³⁸ PAPEŽ ŠENUT III. *Osvobození ducha*. (arabsky) Káhira: Koptský pravoslavný patriarchát, 1990.

Intenzivně publikuje a jedním z jeho počínů je také předmluva ke knize Matouše Chudého *Život v pravoslavné modlitbě*.³⁹ Nazír Gajed se s autorem knihy stýkal nejpозději od roku 1951, a to v klášteře Syřanů. Matouš Chudý (1919–2006, Mattá al-Miskín, ar. متى مسكين) byl do kláštera poslán v březnu téhož roku z kláštera Samuela Vyznavače z rozhodnutí svého představeného, aby se zdravotně zotavil a také přijal svátost kněžství.⁴⁰ Nazír Gajed nadále zůstával v Káhiře a v roce 1953 začíná přednášet v jiné káhirské čtvrti Helván v teologickém semináři. V této pozici setrval jen do roku 1954, kdy se definitivně rozhoduje pro vstup do mnišského života.

1.2 Mnich

Vstup do kláštera s pozdějším přijetím mnišství a kněžství je datovaný 18. červencem 1954. Šenut se rozhodl pro klášter Panny Marie v západní egyptské poušti a dostává jméno Antonín od Syřanů, protože klášter je tradičně označován jako klášter Syřanů. Jméno odkazuje zřejmě na období 8. století, kdy klášter získali syrští obchodníci, kteří ho dali do užívání syrským mnichům. Je však velmi pravděpodobné, že tento klášter byl již od svých počátků obýván převážně Syřany.⁴¹ Dnes ze syrské přítomnosti zůstalo pouze jméno a víceméně zlomky původně bohaté knihovny, která obsahovala arabské, řecké, koptské a syrské rukopisy.⁴²

---

³⁹ RUFÁIL, NAZÍR GAJED. Příběh této knihy, in MATOUŠ CHUDÝ. *Život v pravoslavné modlitbě*. (arabsky) Údolí Natrún: klášter Syřanů, 1952, s. (vzhledem k absenci stránkování užíváme alternativní značení stran) A-D.

⁴⁰ FRANC, JAROSLAV. *Nemohu říct, že jsem šťastný, ale nyní cítím pokoj*, s. 30–34.

⁴¹ MEINARDUS, O.F.A. *Monks & Monasteries of the Egyptian Desert*. Cairo – New York: American University in Cairo Press, 1989, s. 121–143.

⁴² RICHTER, S. G. *Wadi al-Natrun and Coptic Literature*, in MIKHAIL, MAGED S.A. MOUSSA, MARK. *Christianity and Monasticism in Wadi al-Natrun*. Cairo – New York: American University in Cairo Press, 2009, s. 43–62.